

e-ISSN: 1694-8734
№1(8)/2026, 168-179

УДК 336.025

DOI: [10.52754/16948610_2026_1\(8\)_16](https://doi.org/10.52754/16948610_2026_1(8)_16)

**КЫРГЫЗСТАНДА КОММЕРЦИЯЛЫК БАНКТАРГА САЛЫК САЛУУДАГЫ
КӨЙГӨЙЛӨР ЖАНА АЛАРДЫ ЧЕЧҮҮ БОЮНЧА АЙРЫМ КӨЗ КАРАШТАР**

**ПРОБЛЕМЫ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ В
КЫРГЫЗСТАНЕ И НЕКОТОРЫЕ ВГЛЯДЫ НА ИХ РЕШЕНИЕ**

**PROBLEMS IN TAXATION OF COMMERCIAL BANKS IN KYRGYZSTAN AND SOME
VIEWS ON THEIR SOLUTIONS**

Бекмуратов Алтынбек Топчueвич
Бекмуратов Алтынбек Топчueвич
Bekmuratov Altynbek Topchuevich

э.и.к., доцент Ош мамлекеттик университети
к.э.н., доцент, Ошский государственный университет
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Osh State University
abekmuratov@oshsu.kg
<https://orcid.org/0000-0001-9270-1522>

Мирзакулов Урматбек Шавкатович
Мирзакулов Урматбек Шавкатович
Mirzakulov Urmatbek Shavkatovich

магистрант, Ош мамлекеттик университети
магистрант, Ошский государственный университет
Master's student, Osh State University
u.mirzakulov@icloud.com

Калмурзаева Каныкей Бактияровна
Калмурзаева Каныкей Бактияровна
Kalmurzaeva Kanykey Baktiyarovna

магистрант, Ош мамлекеттик университети
магистрант, Ошский государственный университет
Master's student, Osh State University
072002vsol@gmail.com

КЫРГЫЗСТАНДА КОММЕРЦИЯЛЫК БАНКТАРГА САЛЫК САЛУУДАГЫ КӨЙГӨЙЛӨР ЖАНА АЛАРДЫ ЧЕЧҮҮ БОЮНЧА АЙРЫМ КӨЗ КАРАШТАР

Аннотация

Макалада Кыргыз Республикасынын банк системасында салык салуунун айрым көйгөйлөрү каралып, аларды чечүү боюнча авторлук көз караштар келтирилди. Банк системасы рыноктук экономиканын маанилүү компоненти болуп саналат, мамлекеттин активдүү өнүгүшүнө жана өсүшүнө өбөлгө түзөт. Коммерциялык банктар каржы секторунун ажырагыс бөлүгү, алардын негизги функциясы капиталды кайра бөлүштүрүү болуп, ошону менен бирге эле, өлкөдө өндүрүштүн жалпы натыйжалуулугун жогорулатат. Өздөрүнүн белгилүү бир ишмердүүлүгүн жүргүзүүдө (депозиттерди тартуу, каражаттарды насыялоо, эсептерди тейлөө жана баалуу кагаздар менен болгон операциялар), кредиттик мекемелер, айрыкча банктар, тиешелүү салыктарды (пайдадан, КНС, сатуудан ж.б.) төлөөгө милдеттүү. Бирок, банктарга салык салуунун алардын операцияларынын өзгөчөлүгүнө байланыштуу өзүнүн айырмачылыктары бар. Бул өзгөчөлүктөр салык салуу процессинин айрым салыктар боюнча салык салынуучу базаны эсептөө, бир топ сандагы бүтүмдөрдү жана кызмат көрсөтүүлөрдү кыйыр салыктан бошотуу, жеңилдиктерди берүү жана кирешелерди жана чыгымдарды түзүү сыяктуу элементтерине таасир этет. Бул маселенин теориялык жана практикалык жактан жетишсиз иштелип чыгышы, ошондой эле мыйзамдар жаатындагы тез-тез өзгөрүүлөр ушул изилдөө темасын карап чыгуунун маанилүүлүгүн баса белгилейт.

Негизги сөздөр: банк системасы, салык салуу, салык салууну администрлөө, салык салуунун реформалоо, финансылык көрсөткүчтөр, экономикалык талдоо.

ПРОБЛЕМЫ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ В КЫРГЫЗСТАНЕ И НЕКОТОРЫЕ ВГЛЯДЫ НА ИХ РЕШЕНИЕ

PROBLEMS IN TAXATION OF COMMERCIAL BANKS IN KYRGYZSTAN AND SOME VIEWS ON THEIR SOLUTIONS

Аннотация

В статье рассматриваются некоторые проблемы налогообложения в банковской системе Кыргызской Республики и представлены взгляды автора на их решение. Банковская система является важной составляющей рыночной экономики, способствующей активному развитию и росту государства. Коммерческие банки являются неотъемлемой частью финансового сектора, их основная функция – перераспределение капитала, и одновременно они повышают общую эффективность производства в стране. При осуществлении определенных видов деятельности (привлечение депозитов, кредитование средств, обслуживание счетов и операции с ценными бумагами) кредитные учреждения, особенно банки, обязаны уплачивать соответствующие налоги (с прибыли, НДС, налога с продаж и т. д.). Однако налогообложение банков имеет свои особенности, обусловленные спецификой их деятельности. Эти особенности влияют на такие элементы налогового процесса, как расчет налогооблагаемой базы для определенных налогов, освобождение ряда операций и услуг от косвенного налогообложения, предоставление льгот, формирование доходов и расходов. Недостаточное теоретическое и практическое развитие этой проблемы, а также частые изменения в законодательстве подчеркивают важность рассмотрения данной темы исследования.

Abstract

The article examines some problems of taxation in the banking system of the Kyrgyz Republic and presents the author's views on their solution. The banking system is an important component of a market economy, contributing to the active development and growth of the state. Commercial banks are an integral part of the financial sector, their main function is the redistribution of capital, and at the same time, they increase the overall efficiency of production in the country. When carrying out certain activities (attracting deposits, lending funds, servicing accounts and transactions with securities), credit institutions, especially banks, are obliged to pay the appropriate taxes (on profit, VAT, sales, etc.). However, the taxation of banks has its own differences due to the specifics of their operations. These features affect such elements of the taxation process as calculating the taxable base for certain taxes, exempting a number of transactions and services from indirect taxation, granting benefits, and forming income and expenses. The insufficient theoretical and practical development of this issue, as well as frequent changes in legislation, emphasize the importance of considering this research topic.

Ключевые слова: банковская система, налогообложение, налоговое администрирование, налоговая реформа, финансовые показатели, экономический анализ.

Keywords: banking system, taxation, tax administration, tax reform, financial indicators, economic analysis.

Киришүү. Кыргыз Республикасынын заманбап банк системасы экономикалык өсүштү, финансылык туруктуулукту жана инвестициялык активдүүлүктү камсыз кылууда маанилүү ролду ойнойт. Коммерциялык банктар финансылык ресурстарды кайра бөлүштүрүүдө ортомчулар гана болбостон, мамлекеттин салык системасынын маанилүү катышуучулары катары да иш алып барышат. Өздөрүнүн белгилүү бир ишмердүүлүгүн жүргүзүүдө (депозиттерди тартуу, каражаттарды насыялоо, эсептерди тейлөө жана баалуу кагаздар менен болгон операциялар), кредиттик мекемелер, айрыкча банктар, тиешелүү салыктарды (пайдадан, КНС, сатуудан ж.б.) төлөөгө милдеттүү (*КРнын Салык Кодекси, 2022*).

Банктарга салык салуу эки мүнөзгө ээ:

- бир жагынан, бул бюджеттин киреше булагы болуп саналат;
- экинчи жагынан, ал банк ишмердүүлүгүн жөнгө салуучу инструмент болуп саналат.

Бирок, Кыргыз Республикасындагы учурдагы банктык салык системасы мыйзам чыгаруунун кемчиликтерине, операцияларды эсепке алуунун татаалдыгына жана санариптик финансылык технологиялардын өнүгүшүнө байланыштуу бир катар кыйынчылыктарга туш болууда.

Коммерциялык банктар төмөнкү себептерден улам салык салуунун өзгөчө субъектилери болуп саналат:

- Материалдык товарларды чыгарбайт;
- Алардын кирешеси пайыздык жана комиссиялык операциялар аркылуу алынат;
- Операциялардын олуттуу бөлүгү финансылык мүнөздө болот.

Андан сырткары банк сектору салыктык кирешелердин туруктуулугун камсыз кылат, накталай акчасыз экономиканын өнүгүшүнө өбөлгө түзөт жана каржылык агымдарды көзөмөлдөөгө катышат. Банктардын кирешесинин өсүшү бюджетке салыктык түшүүлөрдүн көбөйүшүнө алып келет.

Кыргызстандын банк сектору боюнча айрым жалпы маалыматтар

Учурда Кыргызстанда 24 коммерциялык банк, алардын 300дөн ашык филиалдары иштеп жатат. Кыргыз Республикасынын Улуттук Банкынын маалыматтарынын негизинде Кыргыз Республикасынын банк секторунун жалпы көрсөткүчтөрүн карап көрөлү. Улуттук банктын маалыматтарына ылайык, Кыргызстанда банк системасы туруктуу өсүштү көрсөтүп жатат.

1-таблица. Кыргыз Республикасынын банк секторунун негизги көрсөткүчтөрү (2024–2025-жж.)

Индикаторлор	2024-жыл	2025-жыл	Өсүү темпи
Активдер	815,6 миллиард сом	1 211,3 миллиард сом	+48,5%
Насыялар	340,7 миллиард сом	507,0 миллиард сом	+48,8%
Депозиттер	592,4 миллиард сом	865,9 миллиард сом	+46,2%
Капитал	132,6 миллиард сом	215,5 миллиард сом	+62,5%
Таза пайда	~33 миллиард сом	~33 миллиард сом	стабилдүү

Булак: авторлор тарабынан Кыргыз Республикасынын Улуттук Банкынын маалыматтарынын негизинде түзүлгөн. (Банк секторунун өнүгүү тенденциялары, <https://www.nbkr.kg/index1.jsp?item=80&lang=KGZ>)

Бул таблицада көрүнүп тургандай банктардын активдери, берилген насыялардын, алынган депозиттердин жана өздүк капиталдарынын дээрлик 1,5 эсе көбөйгөндүгү байкалып, жалпылап айтканда Кыргыз Республикасынын банк сектору акыркы эки жыл аралыгында активдүү өсүү жана кеңейүү фазасында бараткандыгын айтууга болот.

Мындан сырткары, Кыргыз Республикасынын Улуттук Статистика Комитетинин маалыматтарына ылайык биздин банктардын акыркы 5 жылдагы негизги көрсөткүчтөрүн да карап көрөлү.

2-таблица. Коммерциялык банктардын негизги көрсөткүчтөрүнүн динамикасы (2020–2024-жж.)

Көрсөткүчтөрдүн аталышы	2020	2021	2022	2023	2024
Активдер (млрд сом)	288,66	358,13	480,78	612,72	814,16
Милдеттенмелер (млрд сом)	238,76	305,04	401,23	507,94	684,06
Капитал (млрд сом)	49,90	53,09	79,55	104,78	130,10

Булак: авторлор тарабынан Кыргыз Республикасынын Улуттук Статистика Комитетинин маалыматтарынын негизинде түзүлгөн. (1.06.00.04.2 Коммерциялык банктардын активдери жана пассивдери, <https://stat.gov.kg/kg/statistics/finansy>)

Бул таблица Кыргыз Республикасынын банк секторунун негизги финансылык көрсөткүчтөрүнүн акыркы 5 жылдагы өсүшүн чагылдырат. Активдер 2020-жылдагы 288,66 млрд сомдон 2024-жылы 814,16 млрд сомго чейин өсүп, дээрлик 3 эсеге көбөйгөн. Бул банк секторунун активдүү өнүгүп жатканын көрсөтөт. Милдеттенмелер да туруктуу өсүп, банктардын депозиттик базасы кеңейгенин билдирет. Капиталдын өсүшү (49,90 → 130,10 млрд сом) банктардын каржылык туруктуулугунун жогорулаганын далилдейт.

Жалпысынан айтканда, Кыргызстандын банк сектору акыркы жылдары туруктуу жана ыкчам өсүүдө, бул өз кезегинде салык базасынын кеңейишине алып келет.

Улуттук банктын маалыматтарына таянсак Кыргызстандын банктарында көйгөйлүү насыялардын үлүшү: болжол менен 1,7%, классификацияланган насыялардын үлүшү: 10,5% (Банк секторунун өнүгүү тенденциялары, <https://www.nbkr.kg/index1.jsp?item=80&lang=KGZ>). Бул кредиттик тобокелдиктин салыштырмалуу төмөн деңгээлин көрсөтүп турат.

1-таблицадан байкаганыбыздай, Кыргызстандын банк сектору болжол менен 33 миллиард сом пайда алган. Бул көрсөткүч аркылуу төмөнкүлөрдү айтууга болот:

- Банк секторунда жогорку салык базасы байкалган
- Банктар республикалык бюджетке олуттуу салым кошкон
- Банктардын ишмердүүлүгүнүн салык саясатынан көз карандылыгы байкалган

Банктык салык салуунун негизги көйгөйлөрү. Кыргызстандын банк секторунда салык салуу боюнча бир нече көйгөйлөрдү белгилеп кетүүгө болот.

1) Банк ишмердүүлүгүнүн өзгөчөлүктөрү.

Банк ишмердүүлүгүнүн өзгөчөлүктөрү салыкты эсептөөнү кыйындатат. Мисалы, бухгалтердик эсепти жүргүзүүнүн татаалдыгы кредиттик резервдерди эсепке алууда көйгөйлөрдү жаратып келет. Пайыздык кирешелердин бир тектүү тегиз эместиги, финансылык инструменттерди баалоонун татаалдыгы да салык базасын эсептөөдө бир топ маселелерди жаратышы мүмкүн.

2) Банктардагы жогорку салык жүгү.

Кыргызстанда банктар деле кадимки бизнес сыяктуу эле салык салынат, башкача айтканда алардын өзгөчөлүгү эске алынбайт. Бирок биздин көз караш боюнча бул нерсе банктардагы кирешелүүлүктү төмөндөтүү жана өнүгүүсүн чектөө сыяктуу көйгөйлөрдү жаратат. КРнын 2025-жылдын 31-июлундагы №185 Мыйзамы менен кабыл алынган өзгөртүүлөргө ылайык Кыргызстанда «транзакцияга салык» 0,2% атайын салык режими иштеп баштаган. 2026-жылы салыктын чени 0,2% дан 0,1% га чейин төмөндөтүлдү (*Калктын жана ишкердик субъекттердин салыктык түйшүгүн азайтуу маселелери боюнча Кыргыз Республикасынын айрым мыйзам актыларына өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө*, <https://cbd.minjust.gov.kg/4-5634/edition/36843/kg>). Ошентсе да, транзакция салыгы боюнча көйгөйлөр жаралбай койгон жок. Мисалы, техникалык жактан кыйынчылыктар, банктар үчүн кошумча салык жүгүнүн көбөйүшү, операцияларды кыскартуу аракеттеринин себебинен активдүүлүктүн төмөндөшү ж.б.

3) Административдик жүктүн көбөйүшү.

Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети 2024-жылдын 4-июлундагы № 363 токтомуна ылайык банктарды, төлөм уюмдарын жана системалык операторлорду Салык кызматына маалыматтарды тапшыруу тартибин бекиткен. (*Кыргыз Республикасынын Салык кодексинин 146-беренесинин талаптарын ишке ашыруу боюнча чаралар жөнүндө*, <https://cbd.minjust.gov.kg/7-29684/edition/12051/kg>). Аталган документ маалымат алмашууну, акча каражаттарынын кыймылына көзөмөлдү күчөтүүнү жөнгө салат. Бул накталай эмес операциялардын ачыктыгын жана салыктык башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатууга жана өлкөдөгү каржылык ачык-айкындуулукту жакшыртууга багытталган. Ушул токтомдун негизинде банктарга маалыматтарды салык органдарына өткөрүп берүү жана кардарлардын транзакцияларын көзөмөлдөө милдеттери пайда болуп, бул нерсе банктарга жаңы жоопкерчиликтердин көбөйүшүнө алып келүүдө.

4) Санариптештирүү шарттарынан пайда болгон жаңы кыйынчылыктар

Азыркы учурда мобилдик банкинг сыяктуу жаңы технологиялардын өнүгүүсү банктарга салык салуу боюнча айрым маселелерди пайда кылууда, тактап айтканда, операциялардын жаңы түрлөрүн пайда болушу; салыктык көзөмөлдүн кыйынчылыктары; мыйзамдарды модернизациялоо зарылдыгы сыяктуу маселелер жаралууда.

Жогоруда аталган көйгөйлөрдөн сырткары, кредиттик жана банк системасында салыктарды төлөөдөн качуунун мыйзамсыз ыкмаларынын бар болушу да жашыруун эмес.

Финансы-кредиттик чөйрө коррупциялык тобокелдиктер эң жогору болгон тармактардын катарына кирет. Мамлекеттик казынага өзгөчө зыян келтирген көрүнүш катары — салык төлөөчүлөр менен финансылык абалы туруксуз банктардын ортосундагы өз ара макулдашууларды айтса болот. Мындай учурларда каражаттар кардардын эсебинен алынганы менен, иш жүзүндө бюджеттик же бюджеттен тышкары тутумдарга чегерүү жасалбайт. Мындан сырткары, банктык тажрыйбада реалдуу акчалай камсыздоосу жок векселдерди колдонуу аркылуу ишке ашырылган «эсеп-кысап схемалары» кеңири жайылган.

Кредиттик жана банк секторундагы кылмыштуулуктун өсүшү банк ишмердүүлүгүн жөнгө салуучу учурдагы мыйзамдардын кемчиликтүүлүгү менен түшүндүрүлөт. Ченемдик укуктук актылар көп учурда бири-бирине карама-каршы келет, түшүнүксүз чечмелөөгө шарт түзүп, мунун кесепетинен айрым суроолор бүдөмүк бойдон калууда.

Салыктык эсепке алуунун методологиялык базасы жана тиешелүү нормативдик-укуктук актылар толук калыптана элек шартта, кредиттик уюмдар пайда салыгын аныктоо үчүн киреше-чыгыш эсебин ыкчам түрдө трансформациялоо көйгөйүнө туш болушууда. Мындай реформаларды кыска мөөнөттө ишке ашыруунун татаалдыгынан улам, Кыргыз Республикасынын Салык кодексинин ченемдерин кайра карап чыгуу зарылчылыгы келип чыгууда. Тактап айтканда, банк секторунун өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен мыйзамдагы беренелерди тактоо жана редакциялоо аркылуу маселени тез арада чечүү талап кылынат.

Финансылык эсеп мене салак эсебинин ортосундагы ажырым банктарды параллелдүү отчеттуулукка түртүп, салык системасынын туруктуулугуна доо кетирүүдө. Банк секторундагы кылмыштуулуктун деңгээли экономикадагы көмүскө процесстердин логикалык уландысы болуп саналат, ага Улуттук банктын жөнгө салуучу ролунун алсыздыгы шарт түзүүдө. Кыргыз Республикасынын бюджеттик тутумунун алсызданышына жана социалдык маселелердин курчушуна коммерциялык банктардын салыктан качуу схемалары олуттуу себеп болууда. Көйгөйдүн өзөгү бухгалтердик жана салыктык эсептин бири-бирине төп келбегендигинде жатат, бул банктарга кош стандарттуу отчеттуулукту колдонууга шарт түзөт. Экономиканын криминалдашуу шартында салык кызматкерлери жана аудиторлор үчүн банктык манипуляцияларды өз убагында аныктоо — мамлекеттик кирешелерди коргоонун башкы приоритети болушу керек. Коммерциялык банктар тарабынан салыктык тартиптин сакталбашы коомдук коопсуздукка коркунуч келтирип, мамлекеттик милдеттенмелердин аткарылбай калышына алып келет. Салык жана аудит адистерин кирешелерди жашыруунун заманбап механизмдерин терең өздөштүрүп, аларга каршы турушу зарыл.

Айтылган мыйзам бузуу механизмдеринин бири болуп Банктын катышуусу менен каражаттарды накталай акчага айландыруу схемасы. Операциялык булактардан алынган маалыматтар төмөнкү схемалар каражаттарды накталай акчага айландыруу үчүн пайдалануу шарттарын жаратып жаткандыгын көрсөтүп турат:

Жалган ишкердик: Мыйзамсыз катталган же "бир күндүк" компаниялар аркылуу ишке ашырылган аракеттер.

Кредиттик манипуляциялар: Кайтарылбай турган насыяларды алуу аркылуу каражаттарды өздөштүрүү.

Транзакциялык схемалар: Жеке адамдардын дебеттик карталарын жана эсептерин транзиттик максатта колдонуу.

Документалдык жасалмалоо: Реалдуу негизи жок бүтүмдөрдү жана эл аралык контракттарды түзүү.

Финансылык ортомчулук: Камсыздандыруу уюмдарынын катышуусу менен жүргүзүлгөн операциялар.

Айрым чарбалык субъекттер өздөрүнүн эсептериндеги чектөөлөрдү (картотекаларды) кыйгап өтүү максатында, финансылык институттар менен факторинг жана форфейтинг механизмдерин колдонуп, каражаттарды накталай акчага айландырышат. Мындай ыкма ишканага бюджеттик жана социалдык милдеттенмелерди аткарбастан, ресурстарды ички өндүрүштүк муктаждыктарга багыттоого жол берет.

Мыйзамсыз накталай операцияларды ашкерелөө үчүн банктык жана финансылык документтерди терең иликтөө, ишканалардын иш жүзүндөгү жайларын текшерүү жана жасалма (номиналдык) компаниялардын эсептериндеги транзакцияларга системалуу мониторинг жүргүзүү талап кылынат, ошондо эң ыңгайлуу учурда (чоң суммадагы акча түшкөндө) бюджетке каражаттарды алуу үчүн эсептеги дебеттик операциялар токтотулушу мүмкүн.

Мындан тышкары, мыйзамсыз накталай акча менен операцияларга катышкан банк жетекчилери кардарларга укук коргоо органдарынын аракеттери жөнүндө маалымат берүү менен мындай укук бузуулардын бетин ачууга тоскоолдук кылышат.

Учурда салыктык көзөмөлдөө органдары бюджеттик тобокелдиктерди алдын алуу максатында банктык операцияларга мониторинг жүргүзүү механизмдин активдүү колдонууда. Тиешелүү кемчиликтер аныкталган учурда, көзөмөл органдары бюджеттик жана социалдык төлөмдөрдү кабыл алууну чектөө боюнча буйруктарды чыгаруу укугуна ээ. Эгерде кредиттик мекеме жыл ичинде салыктык тартипти системалуу түрдө бузса, Улуттук банкка аталган мекеменин лицензиясын жокко чыгаруу боюнча сунуштама берилиши мүмкүн.

Ошону менен бирге, банкага салыктык тобокелдиктерди башкаруунун натыйжалуулугу анын ички түзүмүнө жана маалыматтык-аналитикалык базасынын сапатына түздөн-түз байланыштуу. Көйгөй, башкаруу чечимдерин кабыл алууда банк жетекчилиги тарабынан салык тобокелдиктерин эске алуу керек, бирок салык салуунун өзгөчө мүнөзү адис эместер тарабынан салык тобокелдиктерин баалоону жана башкарууну татаалдаштырат. Ошого карабастан, эл аралык изилдөөлөргө ылайык, салык бөлүмдөрүнүн жетекчилеринин үчтөн бири гана салык тобокелдиктерин башкаруу стратегиясын аныктоого ыйгарым укуктуу. Салыктык тобокелдиктерди жөнгө салуу процесси банкты стратегиялык жана ыкчам башкаруунун ажырагыс бөлүгү катары каралышы абзел.

Маалыматтардын кайталанышын болтурбоо максатында, кредиттик мекеменин бардык түзүмдөрүн бирдиктүү маалыматтык-аналитикалык чөйрөгө бириктирүү сунушталат. Бул системада негизги функция финансылык кызматка жүктөлүп, ал бөлүмдөр аралык координацияны жана өз ара аракеттенүүнү камсыз кылат.

Финансылык блок салыктык коркунучтар тууралуу толук маалыматка ээ болуу менен банктын келечектеги өнүгүү багыттарын аныктайт. Тобокелдиктерди талдап чыккандан кийин, жетекчилик алардын келип чыгуу ыктымалдыгын төмөндөтүү же мүмкүн болгон чыгымдардын көлөмүн минималдаштыруу боюнча стратегиялык чечимдерди кабыл алат.

Салык органдарынын ишмердүүлүгүн эффективдүү жүргүзүү үчүн салыктык жана бухгалтердик эсептерди оптималдаштыруу зарыл. Салыктык жана бухгалтердик эсептин ортосундагы тең салмактуулукту камсыздоо — салык кызматынын ишин жакшыртуунун негизги шарты. Учурда салыктык эсептин киреше салыгы менен гана чектелиши жана башка төлөмдөрдүн бухгалтердик маалыматтар аркылуу эсептелиши системаны оптималдаштырууну талап кылат. Бүгүнкү күндө эсептин бул түрлөрүн жана башкаруу системасын бири-биринен ажыратуу олуттуу көйгөйгө айланды. Өзгөчө ири банктык түзүмдөрдө бул ажырым отчеттуулуктун ишенимдүүлүгүн төмөндөтүп, штаттын ашыкча кеңейишине жана ички конфликттерге алып келүүдө. Көйгөйдү чечүү үчүн банктын финансылык блогунун алкагында бирдиктүү методологиялык базаны түзүү жана бардык эсеп формаларын интеграциялоо керек. Мында маалыматтык негиз катары өзүнчө бир билдирүү эмес, конкреттүү чарбалык бүтүм (транзакция) каралышы тийиш, анткени ал башкаруу чечимдерин кабыл алуунун башкы булагы болуп саналат.

Коммерциялык банктарга салык салууну өркүндөтүү боюнча ой-пикирлер

Эл аралык тажрыйбаны изилдөө Кыргызстандын банктык системасын микро жана макро деңгээлде өнүктүрүүгө багытталган конкреттүү концепцияларды иштеп чыгууга негиз болот. Кыргызстандын банк секторуна салык салууда чет элдик моделдерди адаптациялоо аркылуу экономикалык өсүштү стимулдаштырууга болот.

Учурдагы экономикалык шартта ички рынокто дифференциацияланган салык салуу механизм киригизүү актуалдуу. Атап айтканда, дивиденддерди төлөөгө эмес, өз капиталын чыңдоого, экономиканын реалдуу тармактарын каржылоого жана тышкы рынокко чыгууга багытталган банктар үчүн пайда салыгынын жеңилдетилген ставкаларын белгилөө зарыл. Негизги сунуш катары — банктын кирешесин пайдалануу багытына жараша салыктык жеңилдиктерди берүү эсептелет. Эгерде финансылык институт дивиденддерди бөлүштүрүүнүн ордуна, инвестициялык долбоорлорду жана кредиттик портфелди кеңейтүүнү артык көрсө, ага салыктык преференциялар берилиши керек. Пайда салыгы банктын капиталынын туруктуулугуна түз таасир эткендиктен, салык мыйзамдарына артыкчылыктуу кирешелер боюнча атайын жоболорду кошуу максатка ылайык. Бул, өзгөчө, банктар орто жана узак мөөнөттүү инвестициялар аркылуу реалдуу секторду колдоого алган учурларда маанилүү. Бул ыкма банктардын салыкты минималдаштыруу боюнча көмүскө схемаларды издөөсүн азайтып, алардын ишин ачык-айкын жана мамлекеттик кызыкчылыктарга шайкеш кылат.

Ошондой эле, банк ишиндеги интеграциялык процесстердин контекстинде ата мекендик жана чет өлкөлүк капиталга ээ банктарга салык салуу маселеси стратегиялык мааниге ээ.

Биринчи белгилей турган нерсе, башка өлкөлөрдүн банктарынын Кыргызстанда болушу бизнести илгерилетүүнү жогорулатуу, анын жалпы көлөмүн көбөйтүү жана

натыйжада ар кандай чарба жүргүзүүчү субъекттердин ишмердүүлүгүнөн салык кирешелерин көбөйтүү менен Кыргызстандын экономикалык өнүгүүсүнө түздөн-түз жана кыйыр түрдө салым кошот. Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын маалыматтарына ылайык, өлкөнүн банк секторунда белгиленген ченемдердин алкагында тышкы инвестицияларды тартуу аркылуу капиталдаштыруу деңгээлин жогорулатуу үчүн олуттуу потенциал сакталууда. Резидент эместердин катышуусундагы финансылык институттардын динамикасы алардын ата мекендик банк тутумундагы таасири жана позициясы туруктуу бекемделип жаткандыгын тастыктайт.

Экинчиден, чет элдик банктардын болушу Кыргызстандын банк рыногунда атаандаштыкты күчөтүүдө жана чет элдик катышуусу бар банктар бир катар атаандаштык артыкчылыктарга ээ. Кыргызстандагы банктар сандык жана сапаттык көрсөткүчтөр боюнча чет элдик банктардан бир топ артта калганын эске алганда, алар салык салууга дифференциацияланган мамиле аркылуу мамлекеттик колдоого муктаж. Бул республикалык бюджеттин кирешелерин көбөйтүү үчүн да, жергиликтүү бюджеттердин киреше базасын чыңдоо үчүн да стратегиялык мааниге ээ, анткени аймактардагы бюджеттик тутумдун калыптанбагандыгы аймактардын экономикалык өсүшүнө кедергисин тийгизүүдө. Бул жагдай валюта рыногундагы тенденцияларды жана анын негизги субъекттеринин кирешелүүлүк көрсөткүчтөрүн анализдөө аркылуу тастыкталат. Өзгөчө белгилей кетчү жагдай, чет элдик капиталы бар банктар өздөрүнүн активдери менен милдеттенмелерин калыптандырууда негизги басымды валюталык операцияларга жана фонддорго жасашат (Абдрасулова, Абдрасулова, 2025, 52-б.).

Чет өлкөлүк капиталдын катышуусундагы финансылык институттар башка жергиликтүү банктарга караганда валюталык операциялар секторунда кыйла артыкчылыктарга ээ. Бул, өзгөчө, эл аралык банктар менен корреспонденттик тармактарды кеңейтүүдө жана дүйнөлүк финансылык кызмат көрсөтүүлөр рыногунда өз ордун бекемдөөдө байкалат.

Банк секторуна салык салуу маселеси юридикалык жана экономикалык өзгөчөлүктөрдүн айкалышынан улам өзгөчө илимий кызыгууну туудурат. Көп учурда банктардын экономикадагы функциялары, алардын салык төлөөчү катары жоопкерчилиги жана мамлекет менен субъекттердин ортосундагы финансылык ортомчу ролунун ортосунда концептуалдык ажырымдар байкалат. Мындай дисбаланс банктардын мамлекеттик салыктык режимдерге ийкемдүү ыңгайлашуусуна жолтоо болуп, макроэкономикалык туруктуулукка тийгизүүчү оң эффекттерди чектөөдө. Салык системасынын жөнгө салуучу жана стимулдаштыруучу потенциалын толук ишке ашырмайынча, банк секторунун ишенимдүүлүгүн арттыруу жана анын өлкөнүн экономикалык өсүшүнө кошкон салымын жогорулатуу мүмкүн эмес.

Бүгүнкү күндө салыктык ыкмалар өлкөнүн бюджеттик тутумун калыптандыруунун негизги факторуна айланганы менен, банк секторундагы салык салуу маселелери дагы деле болсо терең реформалоого муктаж. Кыргызстандын салык системасындагы өзгөрүүлөр бюджетти толуктоонун жаңы моделдерин иштеп чыкты, бирок банк чөйрөсүндөгү салыктык мамилелер дагы деле оптималдаштырууну талап кылат. Салыктык жөнгө салуу механизмдери каржылык туруктуулукту камсыздоочу

макроэкономикалык базаны түзүүгө багытталышы абзел. Бул системанын ийкемдүүлүгүн арттыруу аркылуу банктарды өлкөдөгү инвестициялык долбоорлорду жана экономикалык илгерилетүүнү ишке ашыруучу башкы кыймылдаткыч күчкө айлантууга жол ачат.

Дагы бир белгилей кетүүчү нерсе, салык тутумунун функциялары жөн гана бюджеттик кирешелерди топтоо менен чектелбестен, коммерциялык банктардын ишмердүүлүгүн жөнгө салуучу эффективдүү тетик катары да каралышы зарыл. Банк системасынын туруктуулугу жалпы улуттук экономиканын үзгүлтүксүз иштешинин кепилдиги экенин эстен чыгарбоо абзел. Демек, банктык салык саясатынын стратегиялык максаты — кредиттик мекемелердин экономикалык потенциалын сактоо менен бирге, алардын бюджетти толтуруудагы эң ишенимдүү жана туруктуу субъект катары калышына шарт түзүү болуп саналат.

Банк инвестицияларын реалдуу экономикага кайра багыттоо — бүгүнкү күндөгү салыктык жөнгө салуунун башкы артыкчылыгы болуп саналат. Бул процесс банктардын каражаттарын баалуу кагаздар же валюта рыногу сыяктуу кыска мөөнөттүү спекулятивдик инструменттерге эмес, туруктуу өнүгүүнү камсыз кылган тармактарга жумшоосун шарттайт. Салыктын мындай максаттуу таасири финансылык сектордун өлкө экономикасынын өсүшүнө кошкон салымын арттырууга негиз болот.

Коммерциялык банктар — коомдук мааниси чоң жана салык төлөө мүмкүнчүлүгү жогору болгон субъекттер, андыктан аларга салык салуу өзгөчө мамилени талап кылат. Коммерциялык банктарга салык салуу маселеси өзүнүн татаалдыгы менен айырмаланат. Бул алардын ири салык төлөөчү гана эмес, коомдук-экономикалык туруктуулукту камсыз кылган стратегиялык субъект катары ролуна байланыштуу. Банктардын өнүгүү динамикасы алардын финансылык натыйжалуулугун түзүп, натыйжада мамлекеттик жана аймактык бюджеттердин киреше бөлүгүнүн туруктуу өсүшүнө негизги фактор болуп кызмат кылат.

Реалдуу экономикада өндүрүштү өнүктүрүү үчүн узак мөөнөттүү инвестицияларды берүүгө банктардын стимулдарын жогорулатуу максатында, өндүрүштү өнүктүрүү үчүн узак мөөнөттүү насыялардан (бир жылдан ашык мөөнөткө) банктардын пайдасын салыктан бошотуу сунушталууда. Коммерциялык банктардын өндүрүштү өнүктүрүү жана жумуш орундарын түзүү үчүн насыялардан түшкөн кирешесин бошотуу, өндүрүүчүлөр, башкача айтканда, насыя ала тургандар үчүн салык мыйзамдарына өзгөртүүлөр киргизилмейинче, реалдуу экономикага инвестицияларды олуттуу түрдө көбөйтпөйт.

Коммерциялык банктар менен өндүрүш секторунун ортосундагы экономикалык кызыкчылыктардын шайкештигине жетишүү үчүн узак мөөнөттүү кредиттөө субъекттерине тиешелүү стимулдарды берүү зарыл. Бул контекстте салык мыйзамдарын модернизациялоо аркылуу банктарды инвестициялык насыялардан түшкөн пайдага салыктан бошотуу жана өндүрүштү кеңейтүүгө багытталган ишканалар үчүн пайда салыгынын ставкасын (мисалы, 50%га) төмөндөтүү сунушталат. Мындай преференциялар кыска мөөнөттүү эмес, кеминде 3–5 жылдык мөөнөткө белгилениши тийиш. Натыйжада, пайда салыгы боюнча убактылуу жоготуулар жаңы түзүлгөн кубаттуулуктардан түшүүчү кошумча нарк салыгы, сатуудан алынган салык

жана камсыздандыруу төгүмдөрү сыяктуу башка фискалдык түшүүлөр аркылуу толтурулат.

Албетте, сунушталган жеңилдиктер банктар жана ишкердик субъекттери тарабынан салыктык төлөмдөрдү жөн гана оптималдаштыруу үчүн колдонулуп кетүү коркунучун жаратпай койбойт. Ушул себептен, коммерциялык банктардын узак мөөнөттүү инвестициялык кирешелерин салыктан бошотуу — бөлүнгөн каражаттардын максаттуу жумшалышын камсыз кылган катаал көзөмөл механизми менен коштолушу шарт. Мындай механизм бүгүнкү күндө иш жүзүндө бар экенин белгилей кетүү керек. Өнөр жай жана курулуш тармактарын өнүктүрүүгө багытталган узак мөөнөттүү насыяларды берүүдөн түшкөн пайданы салыктан толук бошотуу — банктар үчүн өндүрүштү жана жумуш орундарын кеңейтүүгө стимул берүүчү негизги шарт болуп калышы тийиш.

Коммерциялык банктардын кирешелери, жол фонду же социалдык-тиричилик чөйрөсүн колдоочу фонддор сыяктуу эле, салыктык милдеттенмелерден бошотулган эмес. Ушуга байланыштуу, өндүрүштүк кубаттуулуктарды узак мөөнөттүү кредиттөө аркылуу ишке киргизген субъекттер үчүн беш жылдык мөөнөткө пайда салыгынын ставкасын эки эсеге төмөндөтүү механизмдин киргизүү зарыл. Мындай жеңилдетилген тартип айыл чарба багытындагы өндүрүүчүлөргө, ошондой эле агрардык жана мал чарба продукцияларын кайра иштетүү менен алектенген ишканаларга да бирдей негизде жайылтылышы абзел.

Жогоруда айтылган демилгелерди ишке ашыруу мамлекеттик бюджеттин киреше бөлүгүнүн кыскарышына алып келбейт. Жаңы ачылган ишканалар ишинин алгачкы жылында пайдага чыга албаган күндө да, мамлекет социалдык чыгашаларды (жумушсуздук боюнча жөлөкпулдарды) кыскартуу аркылуу үнөмдөөгө жетишет. Мындан тышкары, жаңы түзүлгөн жумуш орундарынан түшүүчү киреше салыгы жана камсыздандыруу төгүмдөрү сыяктуу эмгек акы фондуна байланыштуу милдеттүү төлөмдөр бюджеттин кирешесин туруктуу толуктап турат.

Банк секторун реалдуу экономиканы каржылоого стимулдаштыруу үчүн салык салуунун натыйжалуу моделдерин иштеп чыгуу зарыл. Биринчи кезекте, пайда салыгы аркылуу банктарды баалуу кагаздарга жана өндүрүш ишканаларына инвестиция салууга дем берүүчү механизмдерди түзүү керек. Мындай мамиле кредиттик институттардын кирешелүүлүгүнүн туруктуу өсүшүн камсыз кылуу менен бирге, фискалдык түшүүлөр аркылуу мамлекеттик жана жергиликтүү бюджеттердин киреше бөлүгүнүн артышына оң таасирин тийгизет.

Жыйынтыктап айтканда, салык тутумунун милдети казынаны толтуруу менен гана чектелбестен, чарбалык жигердүүлүктү жандандыруучу стратегиялык механизмге айланышы зарыл. Салык саясаты өндүрүүчүлөр үчүн өндүрүш кубаттуулугун арттырууга жана сунушталган товарлар менен кызматтардын көлөмүн кеңейтүүгө түрткү берүүчү эффективдүү экономикалык рычаг катары кызмат кылууга тийиш.

Жыйынтыктар. Салык салууну жакшыртуу жолдорунун бири катары, биринчиден, салык жаатында мыйзамдарды өркүндөтүү зарыл, тактап айтканда мыйзамдардагы карама-каршылыктарды жоюу; терминдерди тактоо; бирдиктүү ыкмаларды ишке ашыруу. Экинчиден, банктар үчүн пайыздык кирешенин өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен атайын режимди киргизүү жана резервдерге салык

салууну жөнгө салуу сунушталат. Үчүнчүдөн, административдик жүктү азайтуу, башкача айтканда, отчеттуулуктун кээ бир формаларын азайтуу, жол-жоболорду жөнөкөйлөтүү, бирдиктүү стандарттарды иштеп чыгуу.

Сунушталган чараларды ишке ашыруу инвестициялык климаттын жакшыруусуна, банктардын пайдаларынын көбөйүшүнө жана анын натыйжасында бюджеттин кирешелеринин өсүшүнө алып келет.

Жыйынтыктап айтканда, Кыргыз Республикасындагы коммерциялык банктарга салык салуу андан ары өркүндөтүүнү талап кылат. Негизги көйгөйлөр мыйзам чыгаруудагы жетишсиздиктерге, жогорку салык жүгүнө жана санариптик кыйынчылыктарга байланыштуу.

Системаны реформалоо төмөнкүлөргө багытталышы керек:

- адистештирилген салык режимин түзүү;
- процесстерди санариптештирүү;
- административдик жүктү азайтуу.

Бул банк системасынын туруктуулугун жогорулатат жана узак мөөнөттүү экономикалык өсүштү камсыз кылат.

Адабияттар тизмеси:

1. Кыргыз Республикасынын Салык кодекси, 2022-жылдын 18-январы №3
2. Кыргыз Республикасынын Улуттук Банки. Банк секторунун өнүгүү тенденциялары, <https://www.nbkr.kg/index1.jsp?item=80&lang=KGZ> (Кайрылуу датасы: 30.03.2026)
3. Кыргыз Республикасынын Улуттук Статистика Комитети.1.06.00.04.2 Коммерциялык банктардын активдери жана пассивдери, <https://stat.gov.kg/kg/statistics/finansy> (Кайрылуу датасы: 04.04.2026)
4. Калктын жана ишкердик субъекттердин салыктык түйшүгүн азайтуу маселелери боюнча Кыргыз Республикасынын айрым мыйзам актыларына өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө КРнын Мыйзамы (<https://cbd.minjust.gov.kg/4-5634/edition/36843/kg>).
5. Абдрасулова Ж.Ж., Абдрасулова, С.Ж. (2025). Кыргызстанда Депозиттерди коргоо боюнча агенттикти өнүктүрүү келечеги. Евразия изилдөөлөрү ачык журналы, 3(3), бб. 48-59. <https://doi.org/10.65469/ejournal.2025.3.3.6>
6. Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин 2024-жылдын 4-июлундагы № 363 токтому (<https://cbd.minjust.gov.kg/7-29684/edition/12051/kg>)